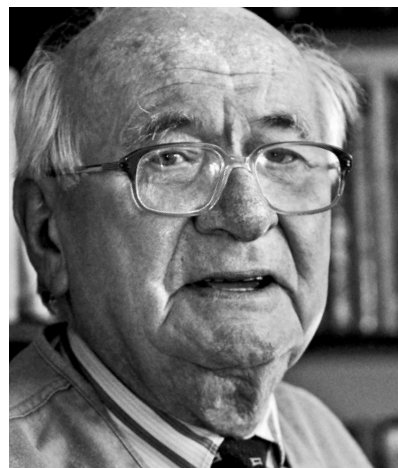

„Mertünk magyarok lenni”

Pozsonyi beszélgetés Mács Józseffel

Mács József felvidéki prózaíró, a Magyar Művészeti Akadémia tagja nyolcvanöt évesen is alkot: *Az elcsatolt vagon* című regényét, amely a Csehországba deportált felvidéki magyarok hányattatásainak állít emléket, az MMA Irodalmi Tagozata Az év legjobb könyve díjjal honorálta, amelyet ünnepélyes keretek között a Vigadó-beli gálaesten vehetett át. Az alkotó fő témája a felvidéki magyarság Trianon óta tartó kálváriája, beleértve a kisebbségi sors mindennapi megaláztatásait csakúgy, mint a népességcsere keretében lezajló kitelepítéseket.

– *A gömöri Bátkában, a Balog-völgy egyik legnagyobb falujában, paraszti környezetben születni: meghatározó gyermekkori élmény volt?*

– Nem véletlenül kezdtem úgy *Hassán* című kisregényemet, hogy számon kérem szüleimtől a világra jövetelem után: hol a föld, hol a ló? Gyermekfejjel azt tartottam a világ elfogadható rendjének, hogy aki falun születik, annak legyen földje és lova. De nekünk csak tehenünk volt meg két hold földünk, és egy darabka rét. Nyilván ez a helyzet kényszerítette apámat arra, hogy kitanulja a kőművesmesterséget. Kisgyermekként nehéz volt elviselnem a földnélküliséget. Amikor pedig iskolás korú lettem, Farkas László tanító úr jóvoltából azt a közmondást jegyeztem meg a legjobban, hogy „Segíts magadon, az Isten is megsegít!” Különösen nyáron gyakran kéredeztem fel a lovas gazdák szeke-
rére, s mentem velük a határba. Ha a kezembe nyomták a gyeplőt, úsztam a boldogságban. Gimnazista koromban Kis Fejes Istvánhoz, apám barátjához „szolgafiúnak” is beálltam, mert neki két pár lova volt, és ha éppen nem volt szolgája, jól járt velem, én meg

övele. Elég hamar felismertem, hogy az élet egészen furcsa, számomra érthetetlen dolgokat produkál. Történetesen azt, hogy a falum legnagyobb gazdáinak gyermekei unottan és kelletlenül ülnek a lovak fara mögött, amikor csak tehetik, menekülnek a munkától, és irigylik az olyan gyermeket, amilyen én voltam. Számukra a ló és a föld nyűg volt. A második világháborús frontátvonulás sok hasznavehetetlen lovat hagyott egyik bátkai földesurunk rétjén, így beteljesülhetett az álmom: bevezethettem én is az istállónkba egy pónit.

– *Következett a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium, a sárospataki tanítóképző, majd a miskolci Lévy József Gimnázium pedagógiai tagozata. S közöttük a trianoni határ...*

– A gimnázium apám ötlete volt, nem az enyém. Az 1938-as visszatérés után a bátkai Hangyaszövetkezet üzletvezetőjeként jó barátságban volt nemcsak Urbán Károly tiszteletes úrral, aki elnöként a felettese volt, hanem a tanítómmal is. Utólag úgy vélem, ők döntöttek a további sorsomról, hiszen az elemi iskolát a negyedik osztályig bezárólag jeles tanuló-

ként végeztem. Így aztán az történt, amit végképp nem akartam: gimnazista lettem Tompa Mihály szülővárosában. Kis Mács névre hallgatva, mivel nem voltam természetes növésű. Futballozni azonban jól tudtam. S ezáltal azok közé kerültem, akik nem az eszükkel, hanem a lábukkal szereztek elismerést maguknak. Ha akkor az összes órát a testnevelő tanárom tanította volna, a gimnáziumból jeles bizonyítvánnyal jártam volna haza. De volt olyan tantárgy, amelytől nemcsak én rettegettem, de leány osztálytársaim is: második koromban számtanból fél-
évkor megbuktam. A gimnázium falai között csak fizikailag voltam jelen: lélekben otthon voltam, a cimboráimmal játszottam, csavarogtam, vagy a nemlétező lovamon jártam a határt. Ha valaki, én őszintén örültem az oktatásügyi miniszter bejelentésének, hogy a gyakori éjszakai és nappali berepülések miatt meghatározatlan ideig Magyarország összes iskolájában felfüggeszti a tanítást. Honnan tudhattam volna, hogy a világháború befejezése után ismét visszakényszerítenek bennünket Csehszlovákiába, ahol évekre bezárva tartják a magyar iskolát? Apám próbálko-

Mács József szülei: idősebb Mács József és Molnár Margit (1930, Rimaszombat)

zott a szlovák szóval meg a meleghegyi szlovák iskolával, de mit ér az olyan iskola, amelyben a gyermek, nem értve a tanítás nyelvét, csak bámul a fekete táblára, mint borjú az új kapura? Egy hónapig tartó kínlódás után hazaszöktem, hogy aztán 1947. szeptember 13-án tiltott határátlépésre szánjuk el magunkat apámmal. Meg sem álltunk a reformátusok egyik leghíresebb városáig, Sárospatakig, ahol a tanítóképző tanárai csodát műveltek a begyepesedett fejemmel. Nehéz volt elképzelnem is, hogy jó tanuló tudok lenni. Félttem a fél-éves jeles bizonyítványomat hazavinni, hogy apám a vállam megveregetése helyett jól elveri rajtam a port, amiért a rimaszombati gimnáziumban hármass osztályzatokkal bukácsoltam egyik osztályból a másikba. Jöttem-mentem a határon: Lénártfalváról szöktem át Bánrévére a nagybátyámhoz, a szélső

házba: ott vártam meg a reggeli vonat indulását. A pataki gyönyörű két év után közelebb jöttem szülőfalumhoz, amikor megtudtam, hogy Miskolcon a Lévy József Gimnáziumnak pedagógiai tagozata van. S hogy az új helyen is kitüntetten végeztem el a harmadik osztályt, abba biztosan belesegített a sárospataki iskolából hozott jeles bizonyítványom. Az átköltözésemhez persze annak is köze volt, hogy a nővérem a Miskolchoz közeli Aszalón telepedett le férjével.

– *Milyen volt a diákélet Miskolcon?*

– A borsodi megyeszékhely legnagyobb ajándékának ma is a színházát tekintem. Hogy az estéim nagy részét a falai között tölthessem, még jegykezelőnek is felcspattam. Ám a csehszlovák külügyminisztérium időközben feltérképezte a magamfajta, határon átszökődő diákokat, s így a harmadik osztály

elvégzése után már közös útlevelemmel utazhattam haza. Meg sem fordult a fejemben, hogy szeptemberben nem térhetek vissza Miskolcra, és a pozsonyi magyar pedagógiai gimnázium diákja leszek. Az illegális határátlépésekért korábban a putnoki járásbírószagra is beidéztek. A pozsonyi gimnázium tanulóinak bizalmából aztán a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség iskolai szervezetének elnöke lettem. Ebben a tisztségemben a csehszlovák hadsereg magyar újoncait anyanyelvükön köszöntöttem az egyik kaszárnya udvarán felállított szónoki emelvényről. Azt meg álmodni sem mertem volna, hogy a pedagógiai egyetem magyar tagozatán magyar-történelem-társadalomtudomány szakos oklevelet szerezhettek.

– *Hogy került egy egyetemista az Új Szó napilaphoz?*

– Az *Öröködbe, Uram...* című tetralógiában megírtam, hogy az egyetemi épületünk homlokfalán az állt: „Üdvözljük az elsőéves magyar elvtársakat!” A véce falára meg azt írták nagy betűkkel: „Fuj madari, von madari!” (Fuj, magyarok, ki a magyarokkal!) Egyetemistaként, de már nős emberként kerültem az Új Szóba. Érettségire készülő diákként beleszerettem az elsős pedagógista Máté Juliannába, akit később feleségül is vettem. Így igazán kapóra jött Lőrincz Gyulának, az Új Szó főszerkesztőjének a felkérése, hogy „Csapj fel, öcsém, szerkesztőnek, a háború után elüldözték az országból a magyar értelmiséget, szükség van rád!” Egy feltétellel álltam kötélnék: ha az egyetem nappali hallgatója maradhatok. Mivel ennek nem volt akadálya, a kulturális rovatban elkezdődtek számomra a dolgok hétköznapiak. Recenziókat

már az Új Szóba kerülése előtt is írtam, s nem gondoltam volna, hogy a szerkesztőségben egy könyv ismertetése nyaktörő is lehet. Különösen egy olyan helyen, ahol a munkáslevelezőkből lett szerkesztők állandó háborúságban álltak a „fiskálisokkal”, vagyis a kevés számú képzett értelmiséggel. Egy napon feldúltan hívott a szobájába a főszerkesztő, s le sem ültetett, csak kérdezett: milyen fasiszta lapokat olvastam? Elképedve mondtam, hogy én negyvenötben még tizennégy éves voltam, újságot nem is láttam. Akkor azt mondta: mivel Magyarországra kerülve népi kollégista voltam, a népi kollégiások életre hívóját, Rajkot pedig kivégezték, ott szívtam magamba a fasiszta eszméket! Olyan váratlanul ért a támadás, hogy védekezni sem tudtam, s nem is mertem. Felnéztem Lőrincz Gyulára: nem olyan embernek tartottam, aki valótlanságot állít. És ha szerinte azt írtam Gorkij könyvéről, hogy az író szexuális viszonyt folytatott az édesanyjával, akkor bizonyára úgy is van. Nem tételezhettem fel róla, hogy nem tud olvasni: ő, a munkáslevelezőből lett főszerkesztő! S míg velem az a bizonyos lift a poklok fenekére szállt, olyan szavak doboltak a dobhártyámon, hogy most még nem rúg ki, inkább áthelyez a legosztályharcosabb mezőgazdasági rovatba.

– *De hát léteztek azok a mondatok, vagy sem?*

– Két nap múlva Gály Iván kollégám előkerítette és elolvasta a kéziratomat, s kiderült, hogy abban szó sem esett arról, amivel Lőrincz vádolt. El sem olvasta a kéziratot. Nem a szemének hitt, hanem a fülének, amelybe belesugdosta valaki ezt a történetet. A kulturális rovatba viszont már

nem helyezett vissza: az alattomos támadó elérte célját.

– *Ezzel tova is szálltak a viharfelhők?*

– Korántsem: Nagy Imre 1953-as miniszterelnöksége és az őt Kossuthhoz hasonlító Urbán Ernőnek a szerkesztőségünkben tett látogatása is majdnem az állásomba került. Lőrinczre és helyettesére, Bátky Lászlóra olyan hatással volt, hogy másnap Nagy Imre téveszcsét lazító politikáját követve Bátky azt mondta: azonnal utazzak, és keressék egy olyan községet, amelyben az osztályharcos szövetkezeti politika nem a kulákot, hanem a középparaszttal sújtotta. Az érsekújvári járás Kürt nevű községében találtam egy ilyen falut. Az emberek megbotránkozó véleményét összeszedve, a Bátky által adott címmel így jelent meg az írásom: „Kulák helyett a csapás a középparaszttal érte”. És néhány nap múlva a párt, a nemzeti bizottság és minden szervezet tiltakozott az Új Szónál az írásom ellen. Sőt, a járási és kerületi pártbizottság, a járási és a kerületi bíróság is, amelyeknek döntésével Danczi Boldizsárt, földjét, házát elkobozva, családjával együtt a handlovai bányába internálták. S velem az a bizonyos képzeletbeli lift ismét elindult a poklok fenekére. Ha ennyien tiltakoznak, bizonyára én tévedtem. Félrevezettem az olvasókat. A szerkesztőségből háromtagú vizsgálóbizottság utazott Kürtre. A vizsgálódás után engem igazolva, még az enyémnél is erősebb cikk jelent meg Danczi Boldizsár védelmében, aki ennek köszönhetően visszakapta a földjét, házát, hazatérhetett családjával Handlováról, s az én képzeletbeli liftem elindulhatott a föld felszíne felé...

– *Vagyis minden jóra fordult?*

– Átmenetileg. Az '56-os forradalom rám gyakorolt hatásának következményétől már nem menekültem meg: Dénes Ferenc főszerkesztő kíméletlenül kirúgott a szerkesztőségéből. Ettől függetlenül az ott eltöltött évek az egyetem elvégzése mellett azt tették számomra lehetővé, hogy a dél-szlovákiai magyarok életét Pozsonytól Királyhalmecig megismerhessem. S ennek mind újságírói, szerkesztői, mind írói pályámon hasznát vettem.

– *Hogyan lett a riporterkedésből szépírás?*

– A mondás szerint vak tyúk is talál szemet. Nos, a falusi szövetkezeteknek tyúkfarmjuk is volt, s nekem sikerült eljutni olyanba, ahol háromszázötven tyúk naponta csak egy tojást tojt. Ez sehogy nem ment a fejembe. Persze a tyúkok rendszerellenes tevékenységét nem lehetett az Új Szóban megírni. Amikor letettem Egri Viktor asztalára, már a cím elolvasása után félretolta, s az arcáról azt olvastam le: mit akar ez az örült a háromszázötven tyúkjával, amikor az emberfiának egy van belőle, és azzal is naponta meggyűlik a baja? Elvittem a kéziratot a Rohác satirikus hetilap szerkesztőségébe, s a magyarul is tudó főszerkesztő azzal vette át tőlem, hogy majd értesít. Néhány hét múlva az Új Szó-s kollégák figyelmeztettek: megjelent az írásom a szlovák satirikus hetilapban. Egri Viktor ezt hallva rögtön megbékölt a sok tyúkkal, s lehozta az Új Szóba is. A Rohác főszerkesztője, Ludo Zeljenka további satirikus írásokat is közölt tőlem. Olyan címen, hogy *Vyber z madarskej satiry (Válogatás magyar satirákból)*, kisebb könyvet is megjelentetett, s a tartalomjegyzékben Jókai Mór,

Karinthy Frigyes, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő, Urbán Ernő, Darvas Szilárd, Goda Gábor, Gyárfás Miklós, Mikes György neve mellett az enyém is szerepelt. A szlovák nyelvre fordított válogatás 1954-ben jelent meg, az én első kötetem pedig 1955-ben, *Vég nélküli gyűlés* címmel, *Falusi satírák és történetek* alcímmel. Azért időztem hosszabban ennél, mert a leírtakból elég jól kirajzolódik helyzetünk tragikomikuma. Még semmi nem volt mögöttem, a szlovák válogatásban mégis megjelenhettem. Ebből az időből válogattam össze riportjaimból egy kötetre valót, meg is jelent könyv alakban *Pipa-füstben* címmel.

– *A férj és családapa életét hogyan befolyásolta a hivatása?*

– Mindkét lányunk keresztnevének anyakönyveztetéséért csatát kellett vívnom, szégyenszemre a szülőföldemen, Rimaszombatban. Nem az ottaniakat hibáztatom, hiszen az anyakönyvvezető vitapartnerem magyar volt. A hivatalos rendeletet, amely csak szlovákra fordítható keresztneveket fogadott el, nem ő találta ki. Mikor ott tartottunk, hogy ha nem kerülhet az okmányba Ildikó, majd Tünde neve, akkor nem lesz keresztneve a gyermekeinknek, a hölgy, vállalva a rizikót, engedékeny lett. Az Új Szóba kerülve hamar felismertem, hogy nemcsak Jézus korában voltak farizeusok: ide is seprű kellene. A proletár internacionalizmus pusztá frázis, amelylyel a szlovákok a második világháború utáni nacionalizmusukat éltetik tovább. A mi úgynevezett magyar elvtársaink meg mintha alvajáró lelkek lennének: falznak hozzá. Mindinkább kilógtam a sorból a meglátásaimmal. Ez különö-

sen akkor tűnt ki, amikor Lőrincz után Dénes Ferenc került az Új Szó főszerkesztői székébe, aki a Szovjetunióban lágerparancsnok volt. Bemutatásakor máris szembe kerültem azzal a nézetével, hogy nekünk Szlovákiában nincs szükségünk magyar könyvkiadóra: annyi magyarra fordított szovjet regényt hozunk be Magyarországról, amennyire szükségünk van. Az ő vezetésével az Új Szónak nem volt véleménye arról, hogy a Szlovák Tankönyvkiadó magyar szerkesztősége irodalmi olvasókönyvből kihagynak mindent. Én ezek ellen a jelenségek ellen mindig hevesen tiltakoztam, s jártam Dénes nyakára, hogy tegyen valamit. A végén engem tartott nacionalistának, nem azokat a pártközponti elvtársakat, akik kivették a zablát a szlovák nacionalizmus szájából. Közben levontam a tanulságot az első könyvemet, a *Vég nélküli gyűlést* ért Rácz Olivérféle bírálatból: ne az Új Szó-s riportútjaimból csináljak irodalmat, hanem az otthoni, szülőföldi élményvilágomból építkezsek. *Téli világ* című második kötetemet már ilyen elbeszélésekből állítottam össze. Fábry Zoltán dicsérő sorai nem is maradtak el: „Jólesőn felelteti első kötetének zsenéjét!” Arra már magam jöttem rá, senki nem figyelmeztetett, hogy a szegényebbnek ábrázolt szegénység sem használ az irodalomnak. De ez már a satíra és a humor témája... A sematizmus másik oldala. Az Új Szóból való kirúgásom, s fél év munkanélküliség után az Új Ifjúság szerkesztőségébe kerültem. Előbb a mezőgazdasági, majd a megüresedett kulturális rovat élére. Dénes azt mondta Szőke Józsefnek, a főszerkesztőmnek, hogy ha jól viselkedem, egy év

múlva visszavesz az Új Szó szerkesztőségébe. Sajnos, ő nem tudott jól viselkedni. Engedve a Magyarországról áttelepült, s a pártközpontba befurakodott szlovákok nyomásának, egyik napról a másikra áttértette az Új Szót a magyar helynevek szlovák írására, felháborítva a magyar lapok szerkesztőit. Én akkor már Szőke Józseffel együtt a Szlovák Írószövetség magyar szekciójának a vezetőségi tagja voltam, és hevesen tiltakoztunk a pártközpontban Dénes Ferenc eljárása ellen. A visszavételemről ezek után szó sem lehetett. Én sem tudtam jól viselkedni. De én azt már nem bántam. Annak örültem, hogy elértük: nem kell az Új Szó példáját követnünk, úgy írjuk helyneveinket, ahogyan az számunkra a legjobban megfelel. Az Új Ifjúságnál támadt az a gondolatom, hogy ha az elődeim Keleten, Ázsiában keresték a legkorábbi őseinket, én Nyugatnak veszem az irányt: Děčínbe és több más cseh városba írtam ki magam szolgálati útra. Děčín utam élményanyaga ösztönzött később néhány regényem megírásához (*A kamasz, Adósságtörlesztés*), továbbá életreszóló barátságok teremtéséhez is Csehországba deportált, majd ott is ragadt dél-szlovákiai magyarokkal.

– *A Hét, a Csemadok képes hetilapja a hatvanas években a felvidéki magyar élet egyik központja volt, különös tekintettel az 1963-ban indult Fórum mellékletére...*

– Ma is úgy látom, hogy szerkesztői és újságírói munkásságom a Hétben teljesedett ki. Egy év eltelté után már a Fórumot szerkesztettem, de tagja voltam a hetilap háromtagú vezetésének is. Sőt, 1968-ban mindkét poszton az impresszumba is bekerült

a nevem. A későbbi kemény elszámoltatásnál a pártközponti szerveknek nem volt nehéz utolérniük a „bűnöst”. Helyesen váltottunk irányt, amikor Dél-Szlovákia életére, gondjaira irányítottuk a figyelmünket. Az olvasókat meggyőztük arról, hogy számunkra nincs fontosabb téma az ő sorsuknál, életüknel, s erre emlékeztettük is őket egy-egy akciónk elindításával. A példányszám állandó növekedéséből láttuk, hogy nemcsak értik, de értékelik is munkánkat. A sok megvalósított kezdeményezésünk közül a legsikeresebbet emelem ki: ezzel a politikának arra az alaptalan vádaskodására válaszoltunk, hogy mi idegenek, illetve jövevények lennénk Szlovákiában. Ennek cáfolására elindítottuk *Beszélő múlt* című, havonta megjelenő tematikus sorozatunkat, amelyben járasonként bemutattuk, hogy múltunkkal, kultúránkkal, történelmünkkel több mint ezer éve vagyunk jelen azon a földön, ahol élünk. Nem véletlen, hogy Kassa és a kassai járás bemutatásakor raporra hívták a pártközpontba Lőrincz Gyulát, s leállították vele a sorozatot. A büntetés sem maradt el. A melléklet és az egész lap mindinkább magyar törekvéseink fórumává vált, hasábjain fiatal magyar értelmiségünket is bevontuk a gondjaink megvitatásába. Utólag úgy tudom megfogalmazni a Fórumban folyamatosan jelenlevő, a prágai tavaszt megelőző pezsgést, hogy mertünk magyarok lenni, mertük jogos magyar törekvéseinket határozottan megfogalmazni. Különösen a melléklet 1970 végéig, a pártközpont általi megszüntetéséig a motorjává vált a magyar megmaradásért folytatott küzdelmünknek, hangadó-jává a magyar vidékeknek. Per-

sze a közérdekű publicisztika nem szorította háttérbe a kultúrát és az irodalmat. 1963 áprilisától közöltük Tözsér Árpád *Egy szemlélet ellen* című írását, amely a sematizmusnak üzent hadat, és vitát is szerveztünk a témáról. Vitázóként megjelentettük Fábry Zoltán *Antisemitizmus* című tanulmányát. Első felének közlése után Lőrincz Gyula, a Hét szerkesztőbizottságának elnöke leállította a folytatást, miután megtudta, hogy Fábry a második részben kiemeli gróf Esterházy János bátor magatartását a szlovák törvényhozásban. Én vittem a szomorú hírt Fábrynak, Stószon beszéltek meg, hogy a leállított második részt elviszem Dobos Lászlónak az Irodalmi Szemle szerkesztőségébe. Ő közölte, és ha a magyar szekció nem áll ki egy emberként mellette, a pártközpont a nyakát törte volna.

– *Mit jelentett 1969 márciusában titkos szavazással a Csemadok elnökségbe kerülni?*

– Eredetileg csak póttagnak javasoltak a központi bizottságba. Felszólalási jogom lett volna, de vezető testületbe nem választhattak. Ismerem a háttérét, miért történt így, de nem érdemes szót vesztegetni rá. Az az érdekes az egészben, hogy a titkosan szavazó küldöttek átminősítettek rendes tagnak. Értékelték a Hétben kifejtett tevékenységemet, s ismerték a deportálás és kitelepítés borzalmáról szóló *Adósságtörlesztés* című regényemet is, amely Magyarországon is visszhangot keltett. Nagyobb részt közölt belőle az Irodalmi Szemle, s az egész regényt folytatásokban hozta a Dolgozó Nő című hetilap. Szabó Pál meleg hangon tett említést róla a Magyar Televízióknak adott születésnapi interjújában, és Görömbei And-

Sakkozás közben

rás is szépen méltatta a debreceni Alföldben. Regényemet a rendkívüli közgyűlés előcsarnokában már magyar főiskolások is árulták, a József Attila Klub tagjai.

– *1968 után megszüntették a Fórum mellékletet, s jött a pártból való kizárás, a szilencium, az olvasói levelek feldolgozására való kárhóztatás.*

– Büntetésemnek ez volt az enyhébb része: az állástalanság réme is fenyegetett. A munkahelyi felmondás írásban megérkezett a címemre. Szerencsére időben megsúgták, hogy tegyek valamit, s én egy pszichológus orvossal kiíratam magam betegszabadságra. Mikor az állapotom felől érdeklődött, nagyon őszintén egy szóba foglaltam betegségem okát: „1968”! Rám nézett, és kiírt három hónap „szobafogságra”, majd még további három hónapra. És fél év már nagy időnek számít. A pártközpont elvtársai egy trencsényi könyvtárba akartak kiüzni Pozsonyból, de elálltak a szándékuktól, miután rájöttek, hogy nem tudok jól szlovákul. És a segítségemre sietett

Feleségével, két lányával, vejével, idősebbik unokájával

Pathó Károly, a Szabad Földműves főszerkesztője is azzal, hogy felvesz a szerkesztőségébe, s felelősséget vállal értem. Ezzel elérte a pártközpontban, hogy ha átengednek egy másik szerkesztőségbe, akár a jelenlegi helyemen is maradhatok. Az utcára kerüléstől így menekültem meg. Az ennél nagyobb baj volt, hogy mindkét érettségiző lányomat büntették miattam. Ildikó egészségügyi szakiskolába jelentkezett, s hiába felelt meg, a Csemadok rólam írt kádervéleménye miatt nem vették fel. Budapesti egyetemre menekítettük önköltségen, de onnan is vissza akarták hívni. Vladimír Minác író segített rajta. Tünde lányunk rosszabbul járt. A káderezők, „okulva” Ildikó esetéből, a rólam írt rossz kádervélemény végére azt is odaírták, hogy nem ajánlják külföldi egyetemi felvételre sem. Tünde régész szeretett volna lenni, ám ezzel elvágta az útját. Átmeneti időre rajta is Pathó Károly segített, felvette a Szabad Földműves szerkesztőségébe nyelvi szerkesztőnek. Levelezőn kísérelt meg egyetemi végzettséget szerezni, de

a minisztérium ezt sem engedélyezte neki. A tollat nem üthették ki a kezemből. A hetvenes évek elején megszületett egy regényem *Magasság és mélység* címmel. A Madách Könyvkiadó 1973-ban készült kiadni, a *Nő* című hetilap pedig folytatásokban akarta közölni. A pártközpont azonban már az első résznél lecsapott rá, leállította, s ezek után a Madách sem adhatta ki. Az volt a vád, hogy az egyház humánumát a párt humánuma fölé helyezem a történetben. *Kétszer harangoztak* című regényemet viszont 1978-ban már kiadhatta a Madách. Erről a Somogy irodalmi folyóiratban azt írta a recenzens, hogy hősömnek eszelős házféltése a nemzetiségféltés szimbóluma. 1980-ban jelent meg a *Szélfúvásban* című regényem, amelyről a Népszabadságban baljós felcímmel (*Végre otthon kéne lenni...*) Seres József írt méltatást. A címadó történet arról szól, hogy ketten veszítettük el a második világháborút: apám, akit Csehszlovákiába visszakerülve kivetkőztettek a Hanga szövetség fehér bolti köpenyéből, és jómagam, aki előtt bezár-

ták az anyanyelvű iskola kapuját. 1982-ben látott napvilágot a *Vesztes* című regényem, amely két hosszabb elbeszélést tartalmaz. Az újságírói szilencium feloldása után 1987-ben jelentettem meg *Temetőkapu* című regényemet, amelyet Czine Mihály méltatott a Kossuth Rádióban és a Népszavában. Írása utószóként bekerült a *Temetőkapu* 2006-os második kiadásába, amely a Madách-Posonium Kiadó Magyar Antaeus Könyvek sorozatában látott napvilágot.

– *A rendszerváltás után azonban hét év önkéntes száműzetés következett...*

– Bizonyos körök mindent elkövettek azért, hogy az 1989-es rendszerváltás után már semmilyen szinten ne rúghassak labdába. Egykori nómenklatúrás alakok kezdtek káderezni: mintha nem is történt volna rendszerváltás! Rehabilitációs bizottságok váltották egymást a Csemadokban, de az ügyem nem mozdult előre. Végül Dobos László és Vadkerti Katalin álltak ki mellettem, s az utóbbi által vezetett rehabilitációs bizottság helyezte vissza a főszerkesztő-helyettesi posztomra. Sem anyagi kártérítést, sem tényleges hatáskört nem kaptam, mindössze pár száz koronával nagyobb főszerkesztő-helyettesi fizetést. A Hét 1970-ben, a Fórum melléklet megszüntetésének évében 41500 példányon állt, aztán látványosan csúszni kezdett lefelé. Tudtam, hogy a hetilap megszűnésre ítéltetett, hiszen leghatásosabb erejétől, a magyar szellemiségétől fosztották meg. S ha a szerkesztők már nem úgy főztek, ahogy az olvasók – különösen a hatvanas évek második felétől – megszokták, akkor egyre inkább az étvágytalanság lett rajtuk úrrá. S ez a Hét megszűnésé-

hez vezetett. Nem akartam a szeretett hetilapom temetésén részt venni: addig rágtam a feleségem fülét, míg 1991 áprilisában, nyugdíjazásom hónapjában lakhelyet változtattunk, és elköltöztünk Pozsonyból a szülőfalujába, a gömöri Páskaházára, ahol hét évig éltünk. Utólag elmondhatom: nagyon jól éreztem magam ott. Rendes, jó magyar gömörországi emberekkel ismerkedtem meg. Karnyújtásnyira kerültem a szülőfalumhoz is: mindössze harminchét kilométernyire. Ha kedvem támadt, beültem az autóba, hazaruccantam, és tele-szívtam a tudómet otthoni levegővel. A lakásunkat nem adtuk fel, így aztán semmi akadálya nem volt annak, hogy újabb szülőföldi élményekkel gazdagodva 1998 őszén visszaköltözzünk Pozsonyba.

– *Mi az oka, hogy ezután következett el a legtermékenyebb írói korszak?*

– Valóban, a Gömörben töltött hét év alatt mintha műzsám szárnyait növesztettem volna, hogy aztán Pozsonyban évente megírjam *Öröködbe, Uram...* négy kötetét (*Apám regénye*, 1998; *A Kos jegyében*, 1999; *A sötétség gyermekei*, 2000; *Az üstökös visszatér*, 2001). 2003-ban a budapesti Püski Kiadó az egész tetralógiát kiadta egy vaskos kötetben. Bármilyen hihetetlenül is hangzik: a regényfolyamot ketten írtuk kőműves apámmal. Anyám alig ötvenévesen, 1956-ban meghalt, 1957 januárjában apám hozzánk költözött. Elhallgattam előtte, hogy a magyar forradalomról vallott nézetem miatt kirúgtak az Új Szóból. Két kisgyermekkel és velem alig fértünk el a szoba-konyhás bérelt lakásban. Nem tudott szlovákul, de az 1928-ban Pozsonyban szerzett kétnyelvű kőművesmesteri ok-

Feleségével, ifjabb unokájával és annak feleségével

levele beszélt helyette. Persze a szocializmus nem lett volna feje tetejére állított rendszer, ha a kőművesmestert nem az ácsok vezetőjének teszi meg. Mindegy. A biztos anyagi hátteret ő teremtette meg a családnak: őt nem lehetett kirúgni az állásából. Ez vonatkozik az 1956 és az 1968 utáni helyzetünkre is. Mikor nyugdíjas lett, hatvanévesen és makkegészségesen, rábeszéltek a feleségemmel, hagyja ott a munkahelyét, dolgozott már eleget. Szobafogságra ítéltük a naivitásunkkal, aminek az lett a következménye, hogy a lakás nappalijában az ablakig tett sétáival gyalogutat taposott a szőnyegbe. Ekkor jutott eszembe: munkát kell adni neki, hogy ne unatkozzon. Rábeszéltem, hogy írja le az életét. Négy nagy formátumú füzetet vásároltam neki, akkora erővel tört ki belőle az írási kedv. Mint egy munkájába temetkezett szerzetes, hónapokon át körmölt. A füzetek első lapjára azt írta: „Isten segedelmével!” Ma is sajnálom, hogy a tetralógia első lapjára nem azt írtam: „Isten és apám segedelmével!” Hogy utólag sajnálom-e az újságírásba ölt időt,

arra az a válasz, hogy nem tehettem másként. Családomat havi fizetésből kellett eltartanom. És a második világháború után induló tollforgató magyar értelmiségnek a kenyérkereseti lehetősége a szerkesztés, az újságírás volt. A Nemzeti Front pénzéből egyre több magyar lapot finanszíroztak, a számuk meghaladta a huszat. Ma is úgy látom, hogy felelős szerkesztői és újságírói tevékenységem a Hétnél csúcsosodott ki, miután felismerésemmé vált, hogy a szerkesztői és újságírói munkával hamarabb érünk el széles körben magyarságunkat megtartó hatást, mint szépirodalmi tevékenységgel.

– *Van-e létjogosultsága a népi irodalomnak?*

– Nagyot fordult a világ, ami az irodalom megítélését illeti. Ebben nemcsak az irodalom teoretikusai játszottak szerepet, hanem maguk az írók is. Kitaláltak merész irányzatokat, divatokat, s az alkotókat az általuk elképzelt útra próbálják terelni ma is. Olyan „magaslatot” építettek ki maguknak, amelyről esetleg arra nem érdemes írót is az egekbe emelhetnek, az arra érdemesek közül viszont többeket

Feleségével

elhallgathatnak, mintha nem is léteznének. A népi irodalom létjogosultságának háttérbe szorítottsága ellenére is változatlan: nemzetformáló és megtartó ereje folytán most és mindörökké helye lesz az irodalomban. A népi–urbánus elentét kiélézése mesterkél: mindkét oldalon születnek jó művek, maradandó alkotások. A korszerűtlenség bélyege megmosolyogtató dolog. A kora társadalmát művészien bemutató mű, bármilyen eszközzel íródik is, maradandó alkotás. A világirodalom nagy művei vonzó olvashatóságukkal mindig lenyűgözőek.

– *Mi a fontosabb az alkotónak: az irodalomkritika vagy az olvasó figyelme?*

– Az olvasók egy része a kritika által ajánrozott könyveket megvásárolja, és el is olvassa. Mércéjük viszonylag egyszerű. Abból indulnak ki, hogy az ajánrozott könyvet el lehet-e olvasni. Ha nem, akkor a megtapasztalás után úgy viselkednek, mint Énekesék Tamási Áron *Rendes feltámadás* című elbeszélésében, akik a mennyország ígéretében csalódva azzal fekdünek vissza a sírjukba, hogy nekik aztán többet ne trombitálja-

nak! Az olvasót is elég egyszer becsapni. És amikor a kritikai ízlés nem találkozik az olvasóéval, nem biztos, hogy az olvasóban van a hiba. Néhány dél-szlovákiai könyvesbolt vezetőjétől személyesen hallottam, hogy megjelenik boltjában a könyvem, és máris vásárolják, eszükben sincs arra várni, mit ír róla a kritika. Az olvasó figyelme az író számára tehát nemcsak megtisztelés, hanem megnyugtatás is.

– *Igénylik-e az évtizedek alatt felhalmozott tapasztalatokat a mai szlovákiai magyar politikusok?*

– Ők a számunkra legalapvetőbb jog, a területi autonómia kérdésében sem tudtak egyetértést kialakítani. Így a szlovák politikának velünk szemben nem volt nehéz dolga. A magyar politikai véleményformálók értelmiségi része a naivitásban talán még ma is ott tart, hogy a magyarok lakta sáv körülbelül hatszáz kilométer hosszú, ebből következően az autonómia területébe az összes magyar nem fér bele. Ő utasítja el előbb, csak azután a szlovákok. Hiába mondják neki, hogy nem is kell beleférnie. A területén kívülre eső magyar olyan jogokat élvez a szlo-

vák politikai akarat jóvoltából, mint a magyar autonóm területen belülről kényszerült szlovák. Ilyen egyszerű az autonómia kérdése. Ha a szlovák többség is felismeri, rájön, hogy csak a feszültséget gerjeszti azzal, ha az autonómia megtagadásával mindenáron uralkodni akar fölöttünk. Ha konok megszállottsággal folyamatosan felügyelni akarja, meddig érhet a takarónk. Addig viszont a szlovák és a szlovákiai magyar viszonyban nem változik semmi, míg nem mi mondjuk meg, milyen intézményes formák szükségesek számunkra ahhoz, hogy otthon érezzük magunkat a kétszer ránk kényszerített országban. Kulcskérdés asszimilálásunk megállításához annak a törvényes bevezetése, hogy az erőszakoltan vegyes lakosságúvá tett terület minden intézményében csak olyanok tölthessenek be állásokat, akik mind a két nyelv használatának szóban és írásban megfelelnek. Ennek be nem tartása vezetett mostanáig Dél-Szlovákia olyan mérvű elszlovákosításához, amelynek az elszenvetői vagyunk. Erre a folyamatra egységet tanúsítva kellene jobban rányitni Európa és a világ szemét.

– *Mi mondható el a közönségfogadtatásról?*

– Íróként, szerkesztőként igen sok helyen megfordultam, nagyon sok ember gondjával-bajával megismerkedtem. Talán hihetetlenül hangzik: azoknak a dél-szlovákiai magyar községeknek kisebb a száma, ahol nem jártam. S ahol szerkesztőként vagy író-olvasó találkozón megjelentem, másról nem is igen beszéltünk, csak a sorsunkról. Az elolvasott könyveim révén ez nem is történhetett másképp. Leveleket is kaptam az író-olvasó találkozók után. Bátorke-

sziről például 1988-ban köszönő levelet kaptam. A *Temetőkapu* című regényem volt a találkozó témája, amelyen a falu református lelkésze úgy fogalmazott, hogy az ő olvasatában a regénybeli Márton Boriska megesettsége tulajdonképpen a csehszlovákiai magyarság Trianon utáni megesettsége...

– *A díjak és elismerések nem mindig szorítják háttérbe a depressziós tüneteket...*

– Rossz álmain is vannak, szorongásaim is. Az utóbbiak viselnek meg jobban. Hogy ilyen későn jelentkeztek a depressziós tünetek, azt annak tulajdonítom, hogy kamaszkorom óta futballoztam. A szülőfalumba még Sárospatakról is hazahívtak, ha keményebb ellenféllel kellett megküzdenie a csapatnak. A tanítóképző válogatottjába is azonnal bekerültem, olyan játékosok közé, mint Tiba Imre, akit kántortanítói oklevéllel a zsebében rögtön az ózdi NB I-es csapatba szerződtettek. Sárospatakról Pozsonyba kerülve a szlovákiai magyar újságíró- és íróválogatottnak is tagja voltam, egészen negyvenkilenc éves koromig. Utolsó mérkőzésemet a budapesti színészválogatott ellen játszottam a nagygyeri stadionban, nyolcezer néző előtt. 8:1-re kikaptunk, de az egyetlen gólt én rúgtam tizenegyesből. Amíg futballoztam, addig is uszodáztam. Hetevenöt éves koromig ezer méter volt a napi teljesítményem, de a nyolcszáz métert ma is szünet nélkül leúszom gyorsúszással. A testmozgás a legjobb gyógyszer, hogy a depresszió ne hatalmasodjon el rajtam.

– *A Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia*

tagjaként hogyan látszik: megvalósulhat-e valaha is legalább a kultúra szintjén a magyar nemzetegyesülés, vagy tovább folytatódik a „szétfelődés”?

– Számosan vagyunk tagjai mindkét intézménynek az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületről. Merthogy a magyar irodalmat és művészetet nem lehet, és nem is szabad államhatárok közé kényszerített nemzetrészekre osztani. Egy nyelven beszélünk és írunk, s a több évszázados kultúránkat tekintve is egyek vagyunk. Antall József mondta, és nem kis vihart kavart vele, hogy lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnöke kíván lenni. Én meg azt mondom, hogy valószínűleg vagyok a tizenöt milliós magyar nemzet tagja, az egyetlen és egyetlen magyar nemzet részeként. Nem én és mi tehetünk arról, hogy a Trianon-palotában felelőtlenül döntöttek népünk sorsáról, csaknem úgy, mintha a rabszolgaság korát éltük volna meg újra. Kijelölték számunkra, mely országokban fogunk másodrendű állampolgárok-ként élni, és nem volt apelláta. Meg sem kérdezték a felmenőinktől, elfogadják-e a mostoha sorsot. S az új államok, nem okulva népük korábbi sorsából, az elszorvasztást szánták nekünk, nyelvünk erőszakos megváltoztatásával. A népszámláláskor kimutatott fogyatkozásunk miatt nem magyarázkodnak, lelkifurdalást nem éreznek. Büszkéek az asszimilációs módszerük eredményére. Az Európai Unió pedig úgy tesz, mintha nem látna és nem hallana. Európa rezzenéstelen arccal nézte azt is, hogy Szlovákia kiválik

Csehszlovákiából, és ismét elfelejtett megkérdezni bennünket, nem akarunk-e elszakadni mi is a szlovákoktól, hiszen bennünket Trianonban nem Szlovákiához csatoltak. Arra a kérdésre tehát, hogy megvalósulhat-e valaha is a magyar nemzetegyesülés, az a válaszom, hogy a határok eltörlésével elvileg semmi nem állhatna ennek az útjába. Az Európai Unió vezetőinek remélhetőleg eszébe jut egyszer, miről beszéltek az egyes országok csatlakoztatása előtt: hogy a határok nélküli Európa gyógyír lesz a Trianon okozta sebekre is...

– *Legutóbb Az elcsatolt vagon című regény érdemelte ki a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi tagozatától Az év legjobb könyve díjat. Számítanak valamit az elismerések?*

– Minden díj kifejez valamit: elsősorban megbecsülést. Jóleső érzéssel fogadtam valamennyit, de ami megkülönböztetett örömmel töltött el, az a szülőfalumtól kapott díszpolgárság. Jó tanítóm volt Farkas László személyében, és jó papom Szakáll Jánoséban és Urbán Károlyéban. A *Bibliából* arra a példázatra volt szükségünk az 1945 utáni, földbe döngölt magyar életünk újratemetéséhez, hogy „Kelj fel, és járj!” Megfélemlített magyar, emeld fel a fejed, és húzd ki magad! És főleg: ne félj! Az íróknak azt tanácsolnám, hogy szülőhelyük és szülőföldjük élményeiből építkezzenek. Szellemi-társadalmi életünk képviselőinek meg azt, hogy soha ne legyenek megalkuvók a megmaradásunkat szolgáló cselekedeteikben.

Csontos János
Kövesdi Károly